

— І я відпущу їх з миром. Саме тому, що, як ти кажеш, вже забуто й те слово нещасливе. Бо ж не спокушуюсь я те слово нагадувати й не дозволю собі підогрівати жовч громадянства та не „роздмухуватиму“ милих тобі вогнів, щоб не робити в очах темної юрби ще нових „мучеників“ за віру. Досить уже й Гуса Богемського, досить Савонаролі.

— Ні, не досить. Нива Божа мусить бути чиста!

— Покинь, брате! Ти ж — фрай Антоніо — добрий чоловік!...

— А хіба святий апостол Петро не був добрий чоловік, коли витягав меч на оборону Христа — бунтував францішканин. Може й ми, чи то своєю непоміркою гарячістю, чи може надмірною холодністю завинили в тому, що пів світу вже горить від цих вогнів — заспокоював Антонія домініканин. — Як гадаєш: легко буде нести наслідки цієї пожежі?... О, довго ще чутиме Церква права цей чад паленини. А отруя з Альбі вже постарілась, втратила силу, видихалась там, на місці. Тож хай вертаються до своєї Романії, щоб скінчити безславно сіре життя в сірих камяних своїх печерах...

— А тут, у нас? — ще не заспокоювався патер Антоніо.

— Брате! — ласкавим голосом, трохи втомлено притримав його домініканин. — Покинь! Справа аж надто важна, не збивай мене своєю гарячковістю. От, ліпше скажи: як же твої вихування?... Цим даси мені трохи спокою, якого я так потребую.

— Ні, ти, отче, справді вибач, неначе якийсь дивак!... Спокій!... Таж хіба можна про ті речі говорити спокійно? Та це ж просто трагедія, що приведе не знать до яких наслідків! Ти ж сам поглянь: антихристовий рік 1666-й, якщо буде до того часу належно справлений календар, матиме Великдень у найпізніший день — аж 25-го квітня! Чуєш: аж 25-го квітня! Ти уяви собі: спочатку в мене вийшло аж двічі 26-го!... Поза межами!... Я боявся, що мені трісне серце!...

— Це справді дивно, — згодився патер Інніго.

— Хм... „дивно“!... Хіба це слово — „дивно“ для такого випадку?! Це — ди-во-виж-но!... А найдивовижніше те, що я ж передбачав! От, що означає добрий календар! І тоді, — патер Антоніо заговорив спокійніш, аж урочисто, — треба знову чекати нападів антихристових у роках 1734-му, 1886-му й 1943-му... Це критичні роки для віри й Церкви. В них дійсно буде Св. Марко „алилуя“ співати, Св. Антоніо „Духа Святого взивати“, а Іван Христитель з „Христом столувати“. А цілий світ...

— Кричатиме: — „Ой, лишечко!“ — додав патер Інніго.

— Вірно! Справно! Всі кричатимуть — „Біда“!... Таж щоб не було пізно, бо ж хіба „Ім“ забеш у голову заплішку, що календар...

— Ну, а як же рік 2000-й? Ти вчора був за нього певний.

— Та я, слава Богу, сьогодні за нього ще певніший. В 2000-му році Великдень припадає на 23. квітня. Таж головне, розумієш, поправити хибу, й тоді...

Але домініканин махнув францішканинові рукою й затримав його мову. Прислухались: в нічній тиші виразно було чути під домом людські й кінські кроки. Фрай Антоніо вступив за котару, що ділила вітальню патера Інніго від дальших кімнат. За хвилину до покою впровадили Монфора й „за-піренейського“ де Кастро.

Всі три чекали, поки віддаляючись замовкли остаточно кроки дворян і вартових, що привели „чистих“. Де Кастро був явно схвильований і перший порушив мовчання.

— Якщо нас чекають муки і смерть...

Патер Інніго посміхнувся:

— Дуже гарний початок для поеми: драматично й сильно. Але хай вибачать мені пани поети: я дозволив собі потурбувати вас так пізно не для диспутів чи ліричних вправ. До речі: сподіваюсь, нічого прикрого не трапилось у дорозі вашим мило-стям?

— З нами поводитись чемно, — відповів Монфор. — Але ми здивовані такою несподіванкою...

Домініканин вказав на стільці:

— Спочиньте ласкаво. А щодо несподіванки... Таж ваші милости знають, що все наше життя, аж до самої смерті, сама несподіванка. І часами — найбільша несподіванка — це власне сама смерть.

Останні слова різнули Монфора неприємним холодом. А в думці майнуло: — „Що ж ми можемо проти нього“?

Патер Інніго глянув на обох суворо:

— Така моя функція — радити. Як знаєте, я — дорадник її величності. Так, дадуть вам охорону, коней, трохи золота, а до всього й мою не найгіршу раду: не зволікаючи, знову перенестись за Піренеї. Ви — поети талановиті, але тут ваших поезій не доцінюють. Як ваші милости помітили, ми свідомо співаємо інших пісень.

— Але ж королева обцяла нам...

— Й не рушить своєї обітниці: охорона її величності — над вами аж до меж її володінь. А зрештою і я маю деякий голос, але особисто я вам не обцяв нічого. Щоправда, не багато може вбогий чернець з мого ордену? Хіба що... показати дорогу в рай чи попередити проти вогнів... пекельних.

На хвилю спустив додолу очі. Катари мовчали.

— Так не затримую вас, панове мої, — підвівся патер Інніго, — перед вами годорож спішна й довга. Можете йти цілком самі, я вірю вам. А зрештою в наших коридорах нема відчинених дверей, а ваша варта чекає при кінці. Con Dios, caballeros!* Ага! Ще слово: графа де Лячерду я перепрошу за вас сам... Тож прошу вас не турбуватись, щоб із ним здібатись...

*

* „З Богом, панове“.

Зупинка в Толєдо тривала аж задовго.

Давно вже до двору повернувся Карльос Лячерда з молодою дружиною. Були трохи дивні й будили цікавість, але мало хто чув їхні голоси. Особливо ж важко було б знайти когось, хто так досконало, як молода Каталіна Лячерда, мігби заступити при королєві німу Беату: була бо це друга лілея з того самого стебла. Навіть при сумному дворі донї Хуани, що її тепер все частіше називали „La Loca“, не легко було знайти журливіші очі й ходу, як у привида, що блукає серед могил. А тьмяний, згаслий голос Каталіни можна було почути тільки тоді, як до неї звертались із запитом.

І з дня-на-день виразно вянула молода графиня, танула, як офірна восковиця перед образом Святої Діви.

— Мов уже за життя переходить очистець, — хитав під аркадами головою патер Інніґо. Бачив, що лишається одне: розпитати саму Каталіну. Не на сповіди, не „по праву“ сповідника, але хотів увійти в її душу, як друг, добровільно відчиненими дверима приязні. На хвилину не припустив, щоб гріх був джерелом її суму. — Але, поможи мені, Боже! — Скільки ще, крім гріха, є гірких трав у таємному садку людського серця!..

Чекав уже чималу хвилину, поки Каталіна закінчить у церкві свої молитви. Прислухавсь, як молитовний „РАХ“ причаївся під склепіннями манастирських аркад і ласкавим сутінком згорнувся в кутках довкола готидько-мавританських колумн, що поміж них тихий вітрець приносив свіжий віддих Тахо. Де ж ліпше, як не тут, відкрити серце й випустити з нього того неспівучого птаха — журбу?..

Патер тільки що витяг з-за пояса — мотуза чотки, як легке шелестіння шовку повідомило його, що донья Каталіна виходила з храму...

Ще того ж таки вечора, маючи всі потрібні інформації, патер замкнувся з дон Карльосом для довгої розмови. Вже перші речення домініканина схвилювали Лячерду.

— Таж, отче, — спробував сховати свою стурбованість лицар, — катарів уже давно нема. Ніхто бо, — спробував легенько всміхнутись, — ніхто бо ж більше за ваш святий орден не допоміг тому, щоб зникла про них і сама згадка в нашій країні!..

— Маєте правду. Ось — підсунув чернець зшиток, — саме читаю звідомлення папи Іннокентія III-го від архиабата Арно де Сите. І тут зазначено, що одного тільки дня, 21-го липня, року 1209-го в місті Безіє забили двадцять тисяч альбігойців: чоловіків, жінок і навіть дітей. Місто ж, підпалене зо всіх боків, мало тоді таку спеку, що дзвони танули на дзвіницях. А ось — знову... Але ви самі почитаєте ці поважні числа й переконаєтесь, що насіння лихих трав росте й там, де його не сіють. Лихі ж думки не горять і в огні, де тануть дзвони.

— Але ж, з чого ви бачите мій нахил до катаризму?

— Почнем з перебільшеної аскези, саме з такої, яку про-

пагували оті „поети з Романії“, що для них „хрест святий є образом Сотворителя“.

Лячерда схвилювався дужче, на мить затримався й спитав: — А хіба ж Свята Церква не навчає аскези?

— Навчав. Однак не вимагає погорди до всього сотвореного нібито „лихим на спокусу душам“.

— Тобто регулює її, скажім, — „кесаревим, що кесареві“, зауважив Карльос з ледве помітною іронією.

Домініканин притакнув поважно:

— Власне! Церква наказує пости в деякі дні. І Господь споживав риби і ягнята. І не забороняв „плодитись і множитись“.

Карльос закусив губу й ворухив шпадою, то підносячи, то спускаючи полу свого оксамитного плаща.

— А взагалі ж презирство до даного нам Богом життя неминуче приводить до шукання смерті, — немов думав у голос домініканин і, поглянувши понад голову лицаря, — холодно додав: — А занадто велика чеснота чистоти інколи приведе й до гріха перелюбства.

Карльос зірвався з крісла:

— Падрел!..

Домініканин не поворухнувся:

— Дон Карльосе, я говорю з вами не як духовник королеви, що бажав би керувати й сумлінням усього двору. Говорю з вами, як домініканин. „Domini canes“ („пси Господні“) називають нас ті, хто хоче зганьбити нас цією назвою, таж я приймаю її, як почесну. Для мене це честь залишитись вірним Божим псом, коли люди, що хочуть стати „вище людської моралі“, Бога зраджують. І навіть такі, як ви, — сідайте спокійно, — такі, як ви, дон Карльосе, втрачають інстинкт порядку і рації.

— Хіба і в це зло вірити, — зблідлим голосом спитав Лячерда, — що, коли людина спіритуалізується настільки, аж стане вище за звичайний людський рівень, то не вона Люцибелеві, а Люцибель * мусить коритись їй?

— Кличе до того не прямування до Ідеалу, до ІДЕАЛУ з великих букв, а кличе гріх того, кого ви назвали Люцибелем, — гордощі й зарозумілості. „Я — мовляв — не такий, як інші!“ Так от, дон Карльосе; ви стоїте над самим краєм безодні. Коли б ви пручались, я спробую вас відтягти від неї. Не „чистої“ чи „вищої“, а „легшої віри“ шукаєте ви, дон Карльосе. Віри, що потурала б вашим нахилам і... примхам"... Я знаю, що говорю — і примхам.

— „Легшої“, падре? А як же — аскетизм? — боронивсь, як вояк, що до останнього мусить встояти на своїм становищі.

— Говорю тільки про вас: ваш аскетизм перетяжує тільки в тому, що для вас не є осередком вашої туги й ваших бажань. Не про „чистоту“ віри йде вам і „поборникам чистого“. Бо ж вам особисто йде про те, щоб розбити прости, страшенно

* Так звали альбігойці Люципера.

проті, але невмолімі закони Церкви. А тому ви простягли руку до „чистих“. Хоч добре знаєте, що, як вони простягають руку, тим самим вже підставляють ногу. Ви не могли відмовитись від подружжя з доньєю Каталіною, тоді, як їздили до Бургосу після події зо „скаженим вовком“. Знаєте, що консоляменто — також, як шлюб, непоушна річ. Тепер же ви шукаєте дверей, що ними можна було б „чесно“ відійти від дружини, що дружиною вам не є. І от вам підсувають „віру“, яка рве пута, як „темні й безпідставні та євангелією необгрунтовані“ пересуди, чи навіть „забобони“. Пута „ваші“, і пута „її“, а не Каталіни.

— Її? — ледве чуто спитав Карльос і відчув, що цим словом відкрив найслабіше своє місце, що в нього може зараз прийняти смертельний удар.

— Так: її, Беати!... Тому й шукаєте ви міцної й певної підйоми, щоб звалити Церкву. Бо ж, мовляв, коли її звалите, — разом із нею впадуть і її законні пута. Розумієте, що мені — ченцеві й домініканинові це не може бути — „все одно“.

І спокійно розмотував далі клубок думок, ніби читав якісь старі акти. Не міг не спостерегти драми Беати й Карльоса. Втративши надію на особисте щастя, Карльос шукав спочатку тільки забуття в „гарних прямуваннях“ поетів-лицарів до Святого Граля. „Того Граля“, що нібито переховують його в печерах Монсегюру „чисті“ й „досконалі“ катарі.

— Отче, таж хіба лицареві ганьба йти по шляхах найшляхетніших? Хіба не шукали того ж Ришард Левине Серце, або Альфонс II. Арагонський? І чи Св. Граль — не досить висока мета до життя? — Не певністю, але глибоким сумом звучав голос для Карльоса.

— Так, мій лицарю! Все, що ви говорите — „так!“ І все — має своє страшне „ні!“ Затямте собі одну істину: кожен наливає Келих Святого Граля замість Крови Христової в ласним, опоюючим напоєм своїх бажань!... А тоді боює за них, а не за Граля! Боює тільки під прапором „Келиха Святого Граля“, лише під гаслом Крови Святої. Це — є одна з найбільших пасток злого духа на піднеслі душі... Перед хвилиною я вам цитував про спалення тільки 20.000 „християн“. Тільки — двадцятьох! А ви ж знаєте, що це — мала часточка... Так, що ж? Гадаєте, — патер Інніго перестав стримуватись і в його голосі зазвучали ноти великої тривоги, — гадаєте, що я — „пес Божий“ можу дозволити, щоб лицар вашого роду й вашої вдачі причинився до кінечности дальшого палення таких же „християн“ і в неменшій кількості?! Чи розумієте, дон Карльосе, куди ви йдете й куди хочете повести християн, так... принаймні нашого краю?! Я сказав, що я хочу вас врятувати від безодні, бодай і проти вашої волі. А коли б же ви таки не схотіли свого порятунку, я буду приневолений рятувати тих, кого ви хочете повести за собою. Тож уже навіть не йде про вас.

Зблідле Карльосове обличчя враз ніби постаріло.

— Потребуєте часу на розміркування, щоб дати мені відповідь? — спитав хвилюючи патер Інніго.

Лячерда підвівся:

— Ні, отче. Я приймаю відразу ваші рації. Про дальше, очевидячки, будемо говорити потім.

Добровільно дане „слово“ заковувало його ланцюгами. Безпросвітно сирій присмерк впав на його душу й на все дальше життя, затирав усі обриси й барви. Несамохіть він зідхнув важко й на повні груди:

— Святий Граль!... Шукають його в Монсегорі й Монсераті... *

— А він, — в нас самих, дон Карльосе! Зрозумійте: цеж — наше власне серце, налите світлом Божої любови. І треба нести його світом, йти з ним шляхами життя так, щоб не розлити й не розплескати ані краплини. А обов'язок лицарськості — обов'язок загалом кожної людини, — завжди вщерть наповнений той Келих Любови подавати спрагненим в імя Боже!

— Ах! — махнув рукою дон Карльос. — Шляхи життя!... Та хто ж їх укаже? — і він повернувся до вікна й пірнув поглядом у нічну пітьму.

Чернець витяг з фалд своєї білої рясини купу звязаних пергаментів:

— Ось я приговив для вас, приятелю. Розшукав по різних хроніках. Може тут знайдете вказівки... Читаючи знайдете й згадаєте, що ви присягали на свого меча: „Товариства людей віроломних уникати буду“!...

Карльос до ранку просидів над невідомими йому документами роду де Кастро. Вичитав у них, що один з його членів Енріко ізза-піренейської галузи помандрував, не тільки рятуючи життя, до „далекої Скитії“, де „тече велика ріка Бористен“**. Він подався туди, щоб прищепити там і зберегти „віру“, яку в Романії нищили вогнем і мечем.

З тієї ночі Лячерда зломився. Схвильоване до дна його серце, де шукати заспокоєння. Жив, мов у страшній зморі, свідомий того, що його найглибші таємниці відомі, й чужі очі читають у його душі ясніше, ніж власні. Все здавалось: десь тут чує кроки великого, стихійного, що наближається з невідомого, але прийде неминуче. Коли ж воно прийде, — тоді зникне все, що до сьогодні було мріями, плянами, життям. Почнеться нове, несподіване, неймовірне. Казка?! Може, але не та, де сам собою горішок перетворюється на золотий повіз, що везе в чарівні країни, де все приходиться задармо, на мах палички доброго чарівника. Але — що ж? Що має бути й де відтулиться та брама, що про неї раз-у-раз маячить бідна королева?...

І безкраї простори поплутаних думок, поплутаних майже

* Овіяні легендами „Піляні гори“ або „Гори Пилка“ — гострі верхи по еспанському боці Піренейв.

** Бористен(-ос) — старовинна грецька назва Дніпра.

так, як у коронованій „La luca“, це тепер був одинокий терен Карльосових блукань.

І от несподівано, зовсім не там, де він міг чогось чекати, його збудили зо сну-життя слова, що їх вчув, входячи до володарки. Одна з дам читала новелю про фльорентійського лицаря.

... — „Набравши з собою в запас свічок, лицар сам, без джури й помічників, помандрував до Гробу Господнього, щоб там запалити для нового життя свічку свою від того небесного вогню, що у Великодню Ніч сходить із неба й розсвічує лямпаду перед Гробом Христовим. І простились йому“...

Більше нічого не чув Лячерда...

По кількох днях домініканин мовчки слухав твердих слів лицаря. Потім зіп'яв руки, ніби молився. А дон Карльос продовжував:

— При гробі Того, хто смертельною людиною не був, знайду я більш, як силу людську, щоб воскреснути з гробу душевного, куди поклала мене пристрасть людська...

Був це інший Карльос: заглиблений в гіркі думи, був він за влучним виразом маркізи де Алькораз „як постає Йосифа Ари-матейського в останні дні Великого Тижня“. А від кількох днів у його очей випромінював лагідний та рівний вогничок, неначе вже розсвітилась лямпада серця його тим небесним полум'ям, що падає з неба у Великодню Ніч“.

— Ні, отче, — говорив Лячерда, — не я хрестоносець, не із зброєю, тільки з розсвіченою свічкою.. А коли pomoже Господь, подамся від Гробу Святого до того невідомого Бористену... На нещастя собі та їм увійшов я до роду де Кастро. Розбив я його. Тож хочу спокутувати й свою провину, й провини того далекого де Кастро, що вчинив їх він у тім краю...

Благословляючим рухом лягли сухі руки ченцеві на Карльосову голову. Був це рух, що ним благословляє священник після своєї першої Служби Божої:

— Сину! Досить, коли своє живе серце принесеш ти туди. Іди — во ім'я Господнє!

*

Все було добре для доньї Хуани, що могло б віддалити бо-дай один день, коли жалібний похід мав переступити еспанські кордони. Тому, після довгої затримки в Толеді, зволено повернутися до Мадриду. Королева хотіла бути на облечинах Беати:

— Мусимо обоє з королем бути при Беаті в той день, бо ж сирітка не має батьків!

Беаті ж уділено особливої диспензи для вступу до манастиря: вона бо не народилась німа, тільки з дозволу Божого захворіла на німоту хвилеву. Тому й дозволено їй, як вийняток, скласти перші чернечі шлюбні, але в Кармеліток „Las descalzas“.

Reales" * в Мадриді, бо той монастир вже бачив „чудо сліпої“, — тож покаже він нам ще інші чудеса, — вирішила донья Хуана.

Справді, хто ж не знав про доньку імператора Максиміліяна, „сліпу сестру“ Маргариту, що ніколи раніш тут не будши, не тільки сама знайшла головні „північні“ сходи, але ж, ніде не спіткнувшись, дійшла аж до дверей клявзури. Люди ж з різних місць бачили й одногосно потвердили: сестру Маргариту провадив Архангел Рафаїл, а потім, як колись біблійному Товії, повернув їй зір.

Напередодні обличчя, як було звичаєм, абатиса запитала Беату, чи бажає вона востаннє попрощатись з дорогими їй могилами, раніше, як замкнуться назавжди за нею двері монастирської клявзури?

— Так. Має це бажання. Бо ж у Св. Домініка, пригробниці доньї Констанци, дружини Португальського Педро, хотіла б ще Беата попрохати вибачення та молитов, щоб витримати їй до кінця. Чи ж не давнє прокляття роду, накликає „зеленоокою“ Інесою де Кастро несе на собі також і Беата? Життя своє й двох синів віддала Інес за те, що спричинила смерть чистої і смирної, всевибачливої Констанци **. А платити мусить і Беата, що розбила життя рідної сестри, бо ж в світі є рівновага, яка часто збігається з Божою справедливістю...

А потім востаннє майнула перед вітарем Беатина постать — вже в гнідїй рясї й білому завої постулянтки. І вічна заслона та грати клявзури замкнулись за нею, що стала вже Марією дель Ангустіяс — Марією Страждань назавжди...

В тій хвилі ще ціла церква була залита вогнями. Вся тремтіла переливчастими хвилями світла. Довкола відтуленої труни дон Феліпе палав світляний вінець свічок. Але ж Карльосові здавалось, що скрізь — пільма, згасло денне й штучне світло, а він — в темній крипті, в підземеллях, де нема ні повітря, ні життя. Дивився сліпим поглядом мертвих очей і не розумів: хто схиляється до нього, хто й що шепоче йому так швидко й так тихо? А бліда, мов білий віск свічок, Каталіна пвтораля й пвтораля знову:

— Ходім же... Ходім же... Ходім... Володарка хоче... Востаннє розлучимось з Беатою... в розмовниці..

Тільки троє: королева, Каталіна та Карльос пройшли храмом і зникли в сакрестії, щоб не йти садком черниць, а дістатись до розмовниці церковним подвір'ям. Всі дворяни чекають біля короля. Маркіза де Алькораз проводить поглядом тих трьох і переводить очі на тіло убогого мерця. Високо піднесене тіло короля в парадній одерж майже стоїть у своїй пишній домовині.

— „Як вартовий у вузькій будці, — думає камерера. Й пе-

* „Босих Королівських“, зложений Хуаною Безумною, куди переважно вступали жінки королівського роду, й наприкінці життя вступила й сама Хуана.

** Драма Констанци та Інес де Кастро—вічна тема португальської поезії від Камоенса до сучасного найліпшого поета Євгенію де Кастро.

реломлює ту думку. — Хто вартовий: він, чи ми?... Всі ми тут втратили, або втратимо розум!...

І перед її поглядом пливають візії — змори: мертвий, високий король, що неприкаяний блукає по своїй землі між живими, й безумна володарка — вони заступають батьків німій постулянтці. А при них, мов з гробу вийнята Каталіна та Карльос, що, здається, вже перейняв на себе безумство королеви й німоту Беати...

— „Що побачимо ще?“... — й холод пробігає думками і тілом маркізи, що її називають при дворі „втілений обов'язок“. — Боже! Помилуй нас, бідних, безумних, німих, засліплених і справді сліпих!..

Коли в монастирі замкнулись двері розмовниці, — Карльос помалу й з тривогою підвів очі: страшно зустрінути поглядом погляд зелених очей Беати! А що, як знову налетять вихором оплакані, віджаловані жалі?

Таж голі й мертві холодні стіни розмовниці. Тільки знак хреста креслять на них чорні лінії — знак безконечности..., бо ж ті кінці ніде й ніколи не зійдуться. Кілька грубих дерев'яних стільців біля ґратчастої, залізної перегородки, високої від підлоги до стелі. За тими густими ґратами спадає груба сукняна заслона. Вона відділяє Беату від світу. Відділяє й від них, трьох — найближчих, що навіть не можуть ані побачити її, як це наказує устав, ані не мають надії востаннє почути її голос.

— Беато! — тихо співають струни арф доньї Хуани, переповнені ніжним сумом. — Беато!...

У відповідь з-поза заслони долітає тінь чужого голосу, без барви, без інтонації, без тембру. Ніби прозорий і затертий звучить він. То говорить присутня при постулянтці сестра:

— Пробачте ради Господа, якщо засмучую вас: Тут немає Беати де Кастро. Тут є люба наша наймолодша сестричка: Марія дель Ангустіяс, що прийшла до нас сьогодні. Вона слухає вас.

Всі вже чули це наймення, що від сьогодні прийняла його Беата в церкві. Але Каталіні враз придушують горло ридання й вона квапливо затуляє хусточкою уста. Карльосові ж видається, що не король дон Феліпе, а він сам стоїть у відчиненому гробі і в ньому віднині мандруватиме світом. Адонья Хуана схилилась на ґрати й тремтить цілим тілом.

— Сестро Маріє дель Ангустіяс, — сестро Маріє... Беато! — переривається ставкатними акордами володарчин голос, — Молись за чудо... Проси, щоб сталось воно, поки перейдемо кордони еспанські.. Молись, Beata, de mi corazon*, — не може прийняти нового чужого наймення донья Хуана. — Тут — лицар твій... Благослови його в далеку путь. Без зброї, босий, сам один піде він до Господнього Гробу...

Помолись і за мене, сестро... сестро... — зривається Карльосів голос, розбитий об те слово.

* „Блаженна мого серця“.

Каталіна плаче німа, як і її невидна сестра, по тім боці грат. Обидві вони не мають слів, бо ж мусіли б сказати одна одній так багато...

Та зненацька по тім боці грат важка тканина заслони хвилюється, як від подиху бурі. Видко, чиїсь рухи хапаються за неї, але вона не підноситься. Зате не кляшторний стертий, прозорий, а живий давній Беатин голос вогненным язиком злітає в гору й тріпотить, розливаючи світло на цілу розмовницю:

— Чудо!.. Чудо!.. Вже сталося... Я говорю... Карльосе!..

— Осанна! Осанна! — лунають „там“, як супровід, „прозорі“ голоси. Тихо дзвенять тінню звуків зеренця вервиць. В земному поклоні змінювались шорсткі ряси. Чути, як черниці „з почоту“ впали навколішки.

Хуана в екстазі підносить догори руки. Usta всміхаються, хоч їхній усміх — вираз страждання. А за заслonoю Беата поривчасто, квапливо кидає слова:

— Не „воскресення“, володарко, не воскресення... Помилка це! Відродження!.. Дитина твоя, твій новий син... В нім житиме по смерті дон Феліпе. В нім відродиться... на радість твою...

Каталіна мовчки впала навколішки. Благаючи простягає до грат руки. А Беата немов бачить її крізь заслону:

— Каталіно!.. До мене прийдеш... сестро! Господь зєднає все, що розєднав світ... Зєднає й нас з тобою, любя Каталіно... Пробач!..

Осяяна внутрішнім світлом донья Хуана обома руками вхопилась за грати:

— Говори!.. Говори... Ще говори, дорога, наймиліша... — Тулиться обличчям до заліза, голос вмирає на її устах, по щокках швидко біжать, як намистинки з розірваної нитки, дрібні сльози.

І Беата говорить, поки ще не лягла на уста печать відтепер вже добровільної мовчанки:

— Карльосе!.. Єдине світло мого життя!.. Знайдеш втрачене... То — була правда... Відродження й для тебе... в далекій... в далекій... далекій землі...

Голос вривається.

Донья Хуана все шільніше тулить обличчя до грат:

— Дай хоч руку... Хоч через сукно... Благословенна!.. Найпоцілую на ній ласку Богу...

І, мов останній злет полум'я, — дзвінко озивається Беата:

— Вір, володарко, й дякуй Всевишньому...

Голос Беати згас. Зашелестіли ряси сестер, що підносяться з підлоги. Десь далеко дзвенить в амбітах дзвінок. Дзвенить, мов розбиває крихке шкельце скороминулої, останньої хвилини... Але ще раз вибухає голос:

— Молитимусь за вас, всіх... За тебе, Карльосе!..

І стало тихо.

ДЖУРА*

Невеличкий, старинний „паляцето Лячерда“, загорнувшись зеленню садків, зручно вместилося в глибокій долині за Бургосом. Не була це літня резиденція — „фльорида“: занадто бо гостре для літніска Бургоське підсоння, де взимку замало сонця, а влітку забагато спеки й вітрів. Інший магнет притягав сюди здавен-давна рід Лячердів. З вежі „Casa Lacerda“, як звали в околиці паляцето, було видко стародавню оселю преславною лицаря Сиди Кампеадора. Стояла та садиба ще й досі в тому ж самому стані, як тоді, коли тримала рука „Непереможного“ свою грізну шпаду — „коляду“. Недалеко, в монастирі Сан Педро де Карденья, виставленому тією ж рукою, відпочивало тепер тіло Сидове, а володіння Лячерд межували безпосередньо з монастирськими урочищами. Тож видавалось, що нестерпний дух світлого героя тут ближче до живих, ніж на якомусь іншому місці.

Родинна ж легенда переказувала, що не за самий престіл еспанський боровся перший Лячерда з доном Санчо. Інше, може міцніше полум'я розпалювало ворожнечу й гнало обох суперників до бою: вогники, що палали в очах доньї Соль, Сидової доньки. Таж і вона, так само, як і доля, вибрала дон Санча. А переможений Лячерда постановив хоч по смерті лежати в тій землі, що її торкався вогненний погляд доньї Соль. „Тому то й виросла під Бургосом ця „Casa Lacerda“.

І Карльос любив мале паляцето. А коли постановив іти до Гробу Господнього, вирішив, що вирушить у мандрівку відсіля, де віяло легендами Сидової слави та його незломного духа. З них Карльос набирався сили, щоб досягнути тяжку мету, за яку може доведеться заплатити й життям. Таж хіба гідний зватись еспанцем той, хто відступить від наміченого пляну? Треба тільки при собі мати провідну думку. А що ж може бути вище за згадку про Сиди, що є взірцем, дорадником і — може — помічною рукою, коли ослабне втомлений дух?

Дім не вдягся в жалобу, як по смерті голови роду, коли дон „Карліто“ вирушив у далеку подорож, дарма, що сум притис могильною плитою увесь паляцето. Всі розуміли: коли б і лишився живий їхній пан, то вже напевно ніколи не діткнеться цих земель його нога. Й не дивувались, що Дієго Мартинец, мажордом-домосправець ходив, — „немов ішов за труною“, — забубваючи й надворі покрити свою сиву голову, хоч холодний вітер сповивав сріблястим німбом його кощаве, таємне обличчя.

Весна ще не почалася. З гір тягло пронизливим холодом, хмари розпускали на шпильях свої мокрі коси й, хоча інколи проривалась крізь сиву запону блакить неба, — ребристі зломи скель ставали від того ще безнадійніші.

Не могли отямитись слуги:

* Третій розділ повісті „Предок“.

| Як же це сталось, що домосправець і Херонімо „відпустили“ від себе пана, та ще „в такий час“, самітнього без супроводу?

І чого ж аж тепер приготівляється Херонімо вже й сам до якоїсь дальшої подорожі? Два мули, троє коней. Ладяться в супровід і двоє людей, бо ж так наказав Мартинец, але — куди й пощо?...

В неділю перед Св. Марком до „Casa Lacerda“ пригнався гонець з Толеда. Ті, що були з дон Карльосом у похоронній мандрівці володарки, впізнали вояка Паломіта. Це він відпроваджував з весілля дон Карльоса тих володарчиних „труверів з Романії“, що про них тоді так нагло згадувала королева. Тепер Херонімов відїзд затримався, бо ж старий джура мав на цілий день поїхати до Бургосу. Другого ранку вислухав Службу Божу в Сан Педро, сповідався й запричащався, ввечері ж з Паломітом та двома людьми з паляцета вирушив старий до Сарагоси.

Так он куди збирався улюблений панів джура! Хто ж бо не знав про особливу Херонімову побожність до Nostra Senora del Pilar, що на непорушному стовпі, „columna imobilis“, зявилась у Бургосі Апостолу Якову?! Тільки ж знову було дивно, що перед відїздом на ту прощу з Дієгом Мартинцем прощався Херонімо так, немов би відїздив на бій з невірними. Тричі поцілувались обидва. Сльози були на очах в обох.

— І за мене ж грішного молись там, брате, як буде на те воля Божа, — аж надто поважно просив наостанку домосправець.

В дорозі їхав Херонімо одалік усе з Паломітом. І що робив у Сарагосі, — також не довідались люди з паляцета. А тим часом старий довго шукав гітану — Белен, що звичайно смажила в олії оладки під колишнім палацом маврських шейхів — Castillo de la Aljafariego. Покликала його баба в своє житло, в печерах Monte Foggero й аж там вислухала, чого бажає від неї слуга такого великого пана. А почувла, й затрусила штучними квітками в своєму сивому волоссі:

— Аї! Отче!... Нема в світі такого питва, щоб людині відняла слово навіки! Ніде в світі!... Якби ж то було! — додала мрійно. — Відрами продавала б, он які б палаци мала, на золоті б спала!... Бо ж багатьом людям мова — а особливо чужа — дуже зайва річ!...

Херонімо вже давно тримав два золоті на долоні:

— Твої будуть! — тюкав пальцем правої руки по дукатах, що лежали на долоні лівої. — Будуть твої, — повторив, ніби не чуючи бабиних запевнень. — Марилена бо казала: ти єдина з роду Марії Паділли знаєш таємниці її чарівних напоїв. І подивився гостро просто в циганчині очі, — ще ручилася за тебе, що отруї не даси!...

Бабині очі блищали й усе вертались до золота, однак руки не простягла.

— Марилена, то — Божа душа: що скаже — все буде правда. Таємниці Марії Паділли я знаю, це — теж правда, як істина й те,

що сама Марилена ні чарів, ні напоїв не знає й не вживає. Коли ж майбутнє чиєсь бачить, то через дар від Господа. Бо чесна вона, а чеснота й небо відчиняє!... Отче! Не бійся Белен: скажи мені щиро: чи тобі таємницю зберегти треба, чи ти помсти шукаєш?

Херонімо закруктив головою:

Хай Господь захистить: не помсти, ні! Але... — плутався в словах, висвітлюючи свій замір.

Гітана притакнула головою й простягла руку.

— Добре, отче! Бачу, що не хочеш чи не смієш провітрювати своїх таємниць. Хай! Не я, а Господь тебе судитиме, як буде за що. Мені ж ще одну монету додай: і Белен тобі дасть, чого потребуєш.

Діставши третього золотого, шугнула ящіркою в розколинні скель: немов провалилась у безодню. Бо ж знала стежки, як скельний звір, і поночі не спіткнулася б на каміння. Але ж поставила вартового: з легеньким шарудінням зо щілини виповз великий гад. Глянув на тьмяний вогник зачадженого лойового каганчика й уперся в Хероніма зацікавленим поглядом золотих, як намистини, круглих очей, немов питався:

— А ти ж — хто й по що до нас завітав?

Прислухався хвилинку й, не отримавши відповіді, втяг своє пружне тіло в чорну щілину, зарослу мохом. Досить показатись: з невидним прихोजий ще менше буде бажати заціпки!

На старому, посіченому сокирою чи ножами столі лежав прикритий ганчіркою труп великого крука. Біля нього сидів кіт. Обмотався хвостом, немов йому мерзли лапки, й байдужно обнюхував мертвого птаха, на гостя ж не зважав.

Незабаром знову з'явилась гітана й піднесла вгору скляну, блакитнаво-зелену пляшечку з прозорою теччкою.

— Отсе!.. Дай випити в воді, ліпше в воді, як у вині. Це — наше, циганське питво; мало коли даємо його не циганам. Своім же даємо, коли хтось починає зраджувати чужинцям відвічні наші таємниці. Хто вип'є, забуде все попереднє: і ким є, і як зветься, й де живе. Наллєш все нараз — впаде як та жертва людина. Але, не бійся: не вмере, ні сил, ні здоров'я не втратить: тільки саму пам'ять. Очуняє, буде, як немовлятко: новою людиною в новому житті. А хочеш, щоб сталась та зміна непомітно, — давай щоденно краплинами: від десять, аж до двадцять. Тільки щодня, без пропусків.

Херонімо ще додав бабі срібняків.

— Белен — не відьма й не вбивниця, — говорила гітана і провадила гостя стежками — жолобами — обережно: тут поріжок, а зліва — урвище! — Белен, як доля: одним наливає радість, другим — горе. Бо ж одно виростає з другого, такий закон! А мені... мені це однаково, бо я ж, як доля — не питаюсь і не знаю, кому що чиню й на що так, а не інак. Дає моя рука, але не серце й не розум. Ходи здоров дорогами правими...

І знову зацокотіли по кам'янистих шляхах копити кінські.

З Сарагоси їздиці розділились: двом слугам звелів Херонімо догнати дон Карльоса, що далеко не міг зайти пішки. Мали стежити за ним так, щоб він не помітив їх і — видима річ, — охороняти безборонного, як би було треба. Так проведуть його аж до маленької пристані Тортози, відкіль хотів він непомітно відплисти до Святої Землі. Коли і яким кораблем, — про це мав довідатись один із слуг та негайно про це сповістити Херонімові в монастирі францішканів — до Тарагони. Другий посланець мав залишитись при лицареві, аж до відпливу. Коли б же до того часу не прибув Херонімо, — то повинен був би непомітно сісти на корабель і плисти з паном аж до Святої Землі. Хлопець той був певний і щиро любив лицаря, — тож можна було на нього покладатись цілком.

Таж Херонімо й Паломіто не поїхали відразу до монастиря: враз повернули зо шляху до печер у „Жовтих Горах“. Погану славу мали ті печери: не втримались там ані гітани, ані християни—контрабандисти. Ріжне говорили про льохи — „cuevos“ і ріжне бачили там ті, кого з конечности вела біля них дорога. Але ж всі сходились на одному: Пілатів дух (бо ж саме родом із Тарагони походить той „суддя неправедний“!) стереже тих таємних печер. З одної до другої ходить біла постать, блукає неприкаяна й усе тре, ніби миє руки. Але ж річ у тім, що тре сухі, бо в тих горах і печерах нема джерел, і навіть вода з дощів не затримується, а летить в ущелини й провалля додолу. Дехто казав: покутує там Пілат, і до Останнього Суду триватиме покута. Тоді не Бог-Отець, що судитиме всіх до одного людей земських, а Ісус Христос сам судитиме Пілата по милості своїй. Інші знову запевняли, що не тільки покутує тетрарх юдейський, але ж і стереже скарбу. Який і де? — того не знає ніхто напевне. Тільки ж відомо, що в світі нема рівного тому дорогоцінному скарбові...

Їздиці спішилились. На умовлений знак, повторений двічі: по сім разів щоразу кування зозулі, — так само двічі відозвався сміх ятлика. В глибині камяного коридора — ущелини появилася біло одягнена постать. Загортка була піднесена аж по очі.

— *Misce piscem!* („Пильнуй рибу!“) „*La Loba guarda*“ („Вовчиця стереже“)*.

Рясні фалди білого плаща африканських маврів, що дуже нагадували римську тогу, зникли в темних хідниках: гасло було сказане справно: Незадовго Херонімо побачив широкі брови на блівому обличчі Енрика де Кастро. З-під них дивились незадоволено й підозріло гострі очі, а рука недвозначним рухом занурилась у фалди завоїв. Пізнав Паломіто: йому бо дав гроші, щоб відвіз листа дон Карльосові, знав, що імя Пілатове й оповідання про його несуджену ще тільк забезпечують йому певний захист хоча б і до того часу, як нарешті прийде над Пілатом

* Міренца та Стефанія *La Loba* (Вовчиця) це наймення визначних альбігойців.

суд, — але поява нової, великої й озброєної постаті викликала досаду й тривогу.

— Господь хай пошле вашій милості доброго вечора, — привітався Паломіто, відчувши настрій „чистого“. — Даруйте, що не везу жадного листа, але замість відповіді світлий граф посилає цього кабалеро. Це — найближчий чоловік панові, його вірний джура. — Херонімо Діац. Таж ваша милість можуть собі його пригадати.

Альбігоєць заспокоївся, кивнув головою і витяг із завоїв руку.

— Велено мені говорити з вашою милістю без жадних свідків із вашого боку. Як розкажете, ваша милість?

— „Брат“ піде по воду, а вернеться аж під ранок. Прошу далі.

Проїшли кілька вузких і ширших хідників, аж опинились у великій, круглій печері, що нагадувала собою посудину, відтулену вгорі, мов кратер вулькана. Посідали на каміннях. „Брат“, як називав Енрико свого попутника, взяв бордюги й уклонившись вийшов. Енрико підкинув на середину печери хмизу, що лежав купою в кутку й запалив.

В печеру заглядало синє небо пильним поглядом золотих зірок-очей, але той тихий погляд ураз щільно заволик чорний димок з багаття. Як Абелева офіра, знявся він вгору темною свічкою, до зір, немов комином. З п'ятьми хтось висмикнув кілька чорних стьожок: то кинулись на світло кажани, але швидко здигом вилетіли в отвір.

— Дозволите приладити вечерю? — спитав вояк.

Підходило до півночі, коли співрозмовники закінчили раду. З догоряючого багаття втівав останній дух. Енрико був видимо задоволений: без сумніву все йшло добре, може навіть ліпше, як можна було сподіватись! А посланці — такі прості й нехитрі люди, що від них легко довідатись дуже багато цінного. Справді „мудрі, як змії“, ці люди не є! Перед світанком вирушить він з ними до Тарагони, де вже його чекає дон Карльос. Хай тільки ще підкрепляться їхні коні й той третій, що привели його для Енрика.

— То, що ж? — Заснем трохи, ще маємо час, — запрошує де Кастро гостей, і з явним задоволенням вертається думкою до звісток: — Це добре, що й на африканський беріг перекинув уже своїх людей Лячерда. Жаль, що Монфор не скотів тут зачекати. Ну, хай сіється добре зерно й на африканському.

— І на африканському, й на нашій землі мусить твердо стояти віра, — втомлено погоджується Паломіто. — Пробудемо тут два дні, а тоді з вашою милістю — також до Африки. Там буде тепліш. А тут... — витяг з-під плаща шкуратяну пляшку-торбинку до походів. Обережно розкрутив шийку, міцно стягнувши сирим ремінцем. — Смію послужити вашій милості?.. Поки горів хмиз, було тепло, а тепер знову тягне зимою.

Та катар не пє вина, так само, як ніколи не їсть і мяса.

— З водою тяжко: нема джерела! Як би мали ви свіжу воду...

— А як же ж їй не бути в людей подорожніх? — підводиться Херонімо, й повільно йде до коней, що голосно перетирають зубами овес.

Херонімо озивається до них, а вони пирхають і переступають з ноги на ногу. Щось брязнуло об камінь, бризнувши дзвінкими іскорками розбитого скла.

— Прошу вашої милости! — простягає Енрикові повний води оливняний пугар тверда Херонімова рука. Таж видно, що старий дуже втомлений: трохи стрибає йому рука й через вінця переливається струмочок. — Хай буде на здоров'я тіла й душі вашої милости!

Альбігоєць пє зо смаком, до краплини, до дна.

— Давно не пив я такої смачної води... Це з доброго гірського джерела...

— „Джерело спасіння“ — чув — так його звать, — немов трохи шкутильгає Херонімів голос.

Помалу вояки вмощують сідла, розкладають плащі...

— Так... на добра... на добре... при... при... при... — чомусь стрибають слова альбігойцеві. І вся його постать раптом витягається вгору: мабуть би злетів, коли б мав крила. Справді вимахує білими полами плаща немов широкими крилами, хапає повітря, переривчасто, судорожно позіхає. Але повітря не йде в легені. Очі сяють білками під темними змугами брів. Енрико розриває на грудях плащ, белькоче уривчасті склади й, не набравши віддиху падає наперед, без звуку, ніби спіткнувшись на бігу. Вояк і джура підхоплюють його над самою землею й не дають розбити об камінь чола. Поклали на спину. Вирячені очі звертаються білками догори, аж зіниці ховаються під незамкненими повіками. Обличчя почервоніло, на устах зявилося трохи піни, що булькає від тихого хрипіння. Забився в короткому судорозі, мов у агонії й витягся, нерухомий і втихлий. Тільки на чолі, що тепер стає синяво-біле, виступають, як роса, важкі та прозорі краплини поту, що повільно починають скапувати, мов кульки живого срібла в чорні кучері. Чи ж не витікає з тими краплинами короткими віддихами й душа з тіла?!

Херонімо поклав півтрупа на свій зложений плащ, що приготував при сідлі замість ліжка, й мовчки поглядом запитав вояка.

— Що ж далі?

Паломіто вихопив малий смолоскип з розколини в скелі й присвітив близько до обличчя Енрика; той не реагував на світло.

— „Чи ж не обдурила чарівниця?“ — тріпала підбитим крилом тривожна Херонімова думка. — „Та, як би ж таки отруїла, коли ж Марилена ручилась?!

Подумав тільки, чи може промовив уголос, бо ж вояк відказує:

